

MIGRÁCIÓ – FÉLELMEK ÉS TRENDEK

DOI: <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>

SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI – SZEITL
BLANKA*

Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban

Az idegenellenesség és a bevándorlással kapcsolatos félelmek vizsgálata az elmúlt időszak menekültügyi válságának és az egész világot megrázó terrorcselekmények tükrében különösen aktuális kérdés. Tanulmányunk két részből áll. Az első részben áttekintjük az idegenellenesség alakulását és társadalmi bázisát, különös tekintettel a 2015-ös évre; a második részben pedig a bevándorlással kapcsolatos félelmek különféle típusait vizsgáljuk meg. Ahol lehetőségünk nyílt, az időbeli összehasonlítást térbeli kitekintéssel egészítjük ki, ugyanis a 2015 őszi idegenellenességet és félelmeket mérő kérdéssort a visegrádi országok reprezentatív mintáin is vizsgáltuk.¹

* A szerzők: Sik Endre: egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, professor emeritus, ELTE TáTK, vezető kutató, TÁRKI; Simonovits Bori: vezető kutató, TÁRKI; Szeitl Blanka: kutató, TÁRKI. E-mail: simonovits@tarki.hu

¹ A Közép-Európai Közvéleménykutató Társulás (Central European Opinion Research, CEORG) négy közép-kelet-európai ország, Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia egy-egy társadalom- és közvéleménykutatóval foglalkozó intézetének közös vállalkozása, mely 1999 óta működik. A CEORG adatfelvételeinek keretein belül mind a négy országban rendszeresen ugyanazokat a kérdéseket tesszük fel.

Az idegenellenesség alakulása Magyarországon

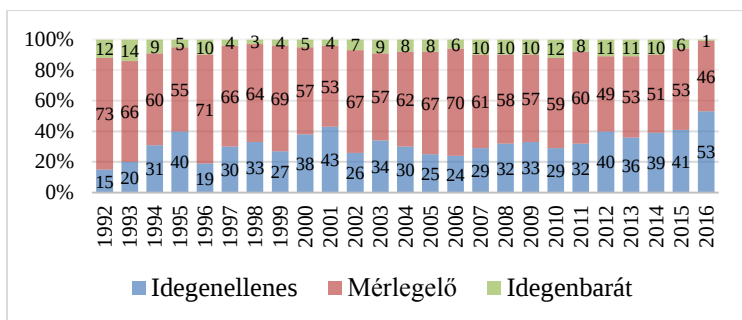
Az idegenellenesség (xenofóbia) fogalma nehezen ragadható meg, mivel csakúgy, mint minden, kisebbség-többség viszonylatában értelmezendő előítéletes attitűd, kognitív (tudati), affektív (érzelmi) és viselkedéses (diszkriminatív) elemekből áll össze. Minthogy adataink kérdőíves kutatáson alapulnak, elsősorban az idegenellenesség tudati és érzelmi elemeinek megragadására van módunk. Az idegenellenes attitűd kialakulásának egyik központi kognitív eleme a bűnbakképzés, mely meggyőződés szerint a bevándorlók felelősek az ország gazdasági és társadalmi problémáiért; az érzelmi komponens pedig leginkább a bevándorlással kapcsolatos félelmekben érhető tetten.

Az idegenellenességet legegyszerűbben úgy definiálhatjuk, mint a többség és kisebbség közötti „társadalmi távolság” legszélsőbb pontját.² A társadalmi távolság skálán a legerősebb elutasítást ugyanis az a fokozat jelenti, amikor a megkérdezett az adott kisebbségbe tartozó csoport tagjait nemhogy a személyes szférájába, de még az ország területére sem engedné be. A tanulmány első részében az idegenellenesség alakulását vizsgáljuk Magyarországon 1992-től egészen napjainkig, majd a visegrádi országok összehasonlításában értelmezzük az adatokat. Végül azzal foglalkozunk, hogy a társadalom mely csoportjaira jellemző az idegenellenes attitűd valamely formája.

Ahogy az 1. ábráról leolvasható, az idegenellenesség mértéke a rendszerváltást követően 1995-ig gyorsan növekedett (az 1992-es 15 százalékról 1995-re 40 százalékra), majd 1996 és 2001 között előbb

² A Bogardus-féle társadalmi távolság skála bevett módszer a különböző társadalmi csoportok egymáshoz való viszonyának megragadására. A csoportképzés számtalan társadalmi jellemző mentén mehet végbe, melyek alapján az egyik első magyarországi, 1995-ben készült társadalmi távolsággal foglalkozó kutatás 19 olyan külcsoportot vizsgált, melyek valamilyen módon eltérnek a többségi magyar társadalomtól: kábítószeresek; homoszexuálisok; bőrféjük; büntetett előéletűek; cigány; néger; arab; romániai román; ázsiai; külföldi vendégmunkás; menekült; exszovjet állampolgár; állami gondozott; exjugoszláv állampolgár; zsidó; magyarországi szerb-horvát; romániai magyar; magyarországi szlovák; magyarországi német. L. Fábán Zoltán – Sik Endre: *Előítéletesség és tekintélyelvűség...*, i.m., 1996.

ingadozott (19 százalék és 43 százalék között), 2002 és 2011 között pedig – habár kisebb ingadozások között – meglehetősen stabil volt. A 2000-es évekbeli stabilitást egyben a vélemények mérséklődése is jellemzi: 2005-ben és 2006-ban a válaszadók több mint kétharmada (67 százalék, illetve 70 százalék) mérlegelőnek számított, mely a 2012-es eredmények elemzésekor vált legközelebb feltűnővé, hiszen a mérlegelő álláspont kifejezetten alacsony értéket mutatott, és ezzel párhuzamosan az idegenellenesség mértéke ebben az évben újra az 1995-öshöz és a 2001-eshez hasonlóan magas értékkel volt jellemezhető. 2012 óta napjainkig ez a magas elutasító attitűd és a mérlegelők viszonylag alacsony aránya stabilan tartja magát, megtetőzve ezt azzal, hogy 2015-ben a magyar lakosság több mint négytizede, 2016-ban fele választotta azt az idegenellenesnek mondható véleményt, miszerint nem kellene egy menedékkérőt sem befogadni az országba.

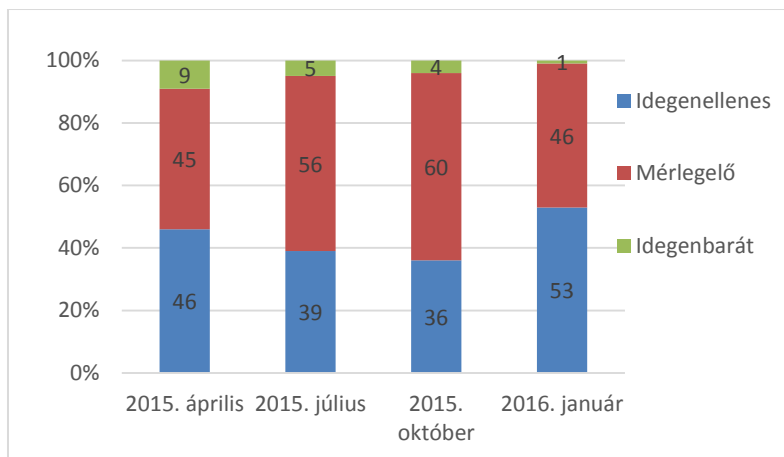
1.ábra Az idegenbarát, a mérlegelő és az idegenellenes válaszadók aránya Magyarországon 1992 és 2016 között (%)

Forrás: TÁRKI Omnibusz kutatások 1992-2016

Megjegyzés: Minden évben a következő kérdést tettük fel: Ön szerint be kell-e fogadni a menekülteket? A válaszlehetőség: „Igen, minden menekültöt be kell fogadni” (idegenbarát álláspont); „Van, akit be kell fogadni és van, akit nem” (mérlegelő álláspont); „Senkit sem szabad befogadni” (idegenellenes álláspont).

A 2014 óta végzett öt adatfelvétel ugyanakkor azt mutatja, hogy a 2015 áprilisi kiugróan magas (46 százalék) értékhez képest egy ideig csökkent az idegenellenesség mértéke (júliusban 39 százalék, októberben pedig 36 százalék), hogy aztán 2016 elejére rekordmagas-

ságba szökjön, miközben az idegenbarátság gyakorlatilag eltűnt (2. ábra).

2. ábra Az idegenbarát, a mérlegelő és az idegenellenes válaszadók aránya Magyarországon 2015-2016 (%)

Forrás: TÁRKI Omnibusz kutatások 2015-2016

Az idegenellenesség rendkívül magas aránya 2015 elején nem meglepő, hiszen ekkor a magyar kormány egy, a teljes lakosságot célzó és kifejezetten erőszakosnak mondható bevándorlás-ellenes kampányt indított, mely elsősorban a migránsokat tette meg a januári, Charlie Hebdo szerkesztőségét ért párizsi terrortámadás bűnbakjaiként,³ majd a nemzeti konzultáció és a plakátkampányok együttesen erősítették tovább a következő üzeneteket: (i) a bevándorlás és a terrorizmus elválaszthatatlanok egymástól; (ii) a beáramló migránsok elbocsátásokat okozhatnak a munkaerőpiacon; illetve, (iii) a bevándorlók miatt nő a bűnözés.

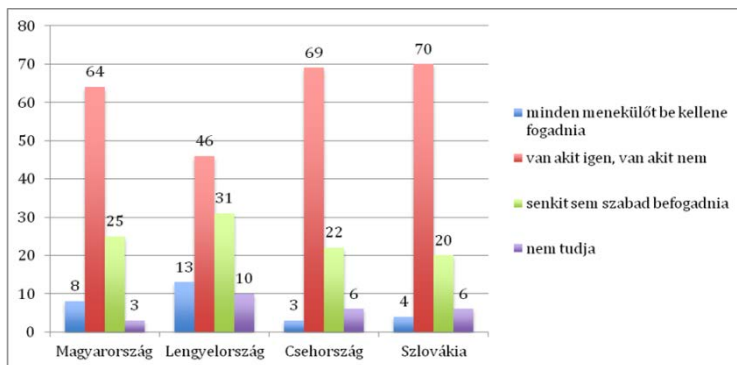
Az alapján, hogy mind a bevándorlásellenes kampány, mind a nagyszámú menedékkérő Magyarországra érkezése 2015 tavaszán zajlott, azt feltételeztük, hogy az idegenellenesség további növekedését fogjuk tapasztalni. Ezzel szemben – amint a 2. ábrán látható – az

³ L. Bernáth Gábor – Messing Vera: *Bedarálva...*, i. m., 2015.

év közepén az idegenellenesek és az idegenbarátok arányának egyidejű csökkenése következett be. E nem várt eredményt azzal magyarázhatjuk, hogy mivel 2015 májusa óta a menedékkérők nagy számban lépték át a szerb-magyar, majd szeptember 15-től a horvát-magyar határt, és mivel mind ez az áramlás, mind a kormány, mind a civil társadalom reakciói jól láthatóvá váltak a médiában, a lakosság júliusban és októberben azt érezte, hogy az országhatár lezárása (egyben az idegenellenességet kifejező válasz a kérdőívben) nem reális lehetőség, de az idegenbarát hozzáállást még kevésbé érezték annak. Feltételezéseink szerint a folyamatban lévő politikai intézkedések, a politikai és társadalmi viták, valamint a téma állandó médiajelenléte egyidejűleg további muníciót adott a mérlegelők táborába tartozóknak, amelynek részaránya ennek következtében megnőtt – a két szélsőséges alternatíva rovására. Mivel 2015 ősze óta nincsenek menedéket keresők Magyarországon, ugyanakkor a kormányzati bünbakképzés (a bevándorlási kvóta elleni kampány) továbbra is dübörög, ezért érthető, hogy a mérlegelő attitűd ismét viszakhúzódoban, míg az idegenbarátság (különösen az azóta történt újabb párizsi terrortámadás után) megszűnőben van.

Milyen mértékben tekinthető idegenellenesnek a magyar lakosság?

2005-ben a Central European Opinion Research Group (CEORG) kutatási együttműködés keretében végzett kutatás eredményei alapján azt láthatjuk, hogy az a mérséklődő hozzáállás, melyet 2005-2006 táján Magyarországon tapasztaltunk (és a tanulmány első részében aláhúztunk) nem csupán a magyarokra volt jellemző: mind a négy visegrádi ország lakossága egyfajta bizonytalan álláspontra helyezkedett ebben az időszakban (3. ábra).

3.ábra Mit gondol, be kell-e fogadni a menekülteket? (%)

Forrás: CEORG 2005. február (Magyarország: TÁRKI, Lengyelország: CBOS, Csehország: CVVM, Szlovákia: FOCUS).

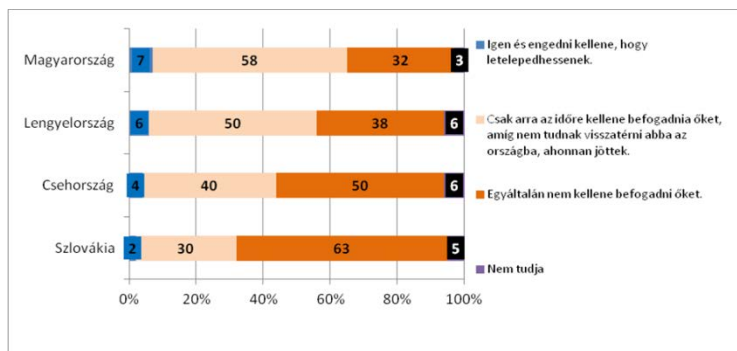
Míg a szlovák, a cseh és a magyar felnőtt lakosság durván kétharmada volt az úgynevezett mérlegelő állásponton, addig a mérlegelők aránya Lengyelországban alacsonyabb (46 százalék) volt 2005-ben. Ezzel párhuzamosan a lengyelek – a másik három vizsgált országgal szemben – nagyobb arányban helyezkedtek a két szélső álláspontra: 13%-uk szerint Lengyelországnak minden menekültet be kellene fogadni, míg 31%-uk szerint senkit sem. A magyar, a cseh és a szlovák válaszadók hasonlóan vélekedtek a menekültek befogadásáról, bár Magyarországon az idegenbarátok aránya relatíve magas volt: míg az idegenbarátnak tekinthető álláspontot, miszerint minden menekültöt be kell fogadni, a magyarok 8%-a képviselte, addig a szlovákok 4%-a, a cseheknek pedig 3%-a vélekedett így. Idegenellenesnek a magyarok 29, a csehek 22 és a szlovákok 20 százaléka tekinthető.⁴

A menekültek befogadásával kapcsolatban⁵ újabb részletes CEORG adatfelvétel készült 2015 nyarán-őszén.⁶ A 4. ábrán látható,

⁴ Dencső Blanka – Sik Endre: *Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez...*, i. m., 2007.

⁵ Az adatfelvétel részletes elemzését l. Bernát Anikó – Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka: *„Attitudes towards refugees, asylum seekers and migrants”* ..., i. m., 2015.

hogy kifejezetten a háborús övezetekből érkező menekültek befogadásával kapcsolatban leginkább a szlovákiai válaszadók elutasítók: kétszer annyian (63 százalék) válaszoltak úgy, hogy egyáltalán nem kellene befogadni az innen érkező menekülteket, mint a leginkább befogadónak számító magyar válaszadók (32 százalék). A lengyel lakosság véleménye a magyarokéhoz áll közel.

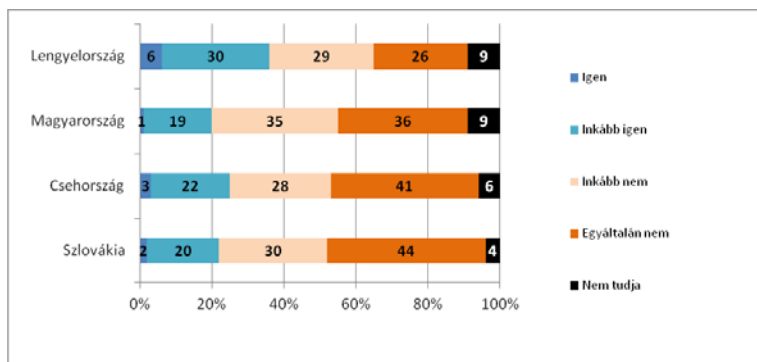

4. ábra Be kellene-e fogadnia az országnak a háborús övezetekből érkező menekülteket? (%)

Forrás: CEORG adatfelvétel 2015. augusztus- október

Az 5. ábrán a Közel-Keletről, illetve Afrikából érkező menekültekkel kapcsolatos véleményeket illusztráljuk. Az adatokból látszik, hogy jóval kevésbé befogadó a lakosság mind a négy országban (5. ábra), de a lengyelek e tekintetben befogadóbbak a másik három ország lakosainál.

⁶ Szlovákiában szeptember 1-9. között, Csehországban szeptember 7-14. között, Lengyelországban augusztus 17-24. között és Magyarországon október 16-23. között.

5.ábra Be kellene-e fogadnia a Közel-Keletről, illetve Afrikából érkező menekülteket? (%)

Forrás: CEORG adatfelvétel 2015. augusztus- október

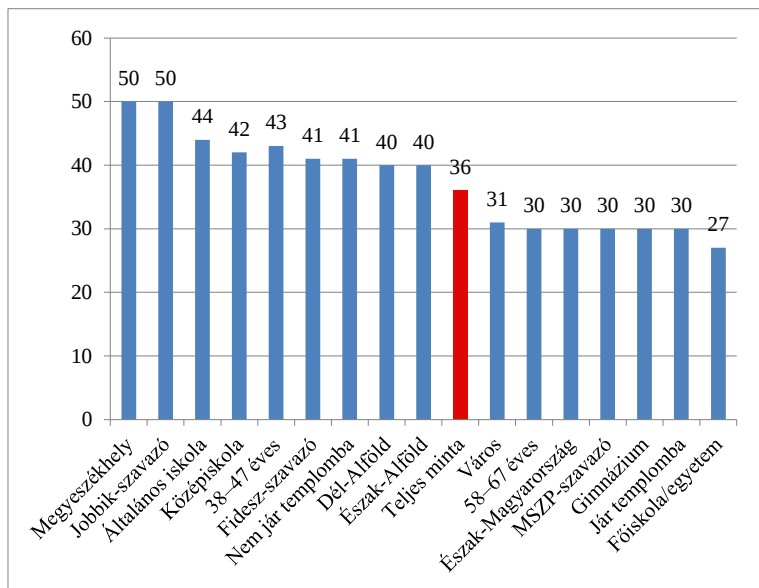
Kik az idegenellenesek?

Általánosságban elmondható, hogy függetlenül attól, hogy az előítéletességet a társadalom mely kisebbségben lévő csoportjával szemben vizsgáljuk, a társadalom rosszabb körülmények és lehetőségek között élő csoportjai (más szóval szociológiai értelemben a társadalom „vesztes” csoportjai) minden alkalommal nagyobb arányban vannak jelen az idegenellenes attitűdöt nyíltan vállalók között. Társadalmi-gazdasági szempontból ezek a vesztes csoportok a munkaerőpiacról kiszorultak, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők (legfeljebb általános iskolai végzettséggel) tartoznak közéjük, illetve a rossz anyagi helyzetűek.⁷

A szociológiai értelemben „vesztes” csoportok mellett a Jobbik-szavazók körében szintén átlagon felüli idegenellenességet szottak mérni az adatfelvételek. Politikai aktivitás alapján ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a politikából kiábrándultak azok, akik a legnagyobb arányban nem engednék be egyetlen menedékkérőt sem az országba.

⁷ Simonovits Bori – Szalai Boglárka: *Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon...*, i.m., 2013.

A legfrissebb, 2015-ös eredményeket a 6. és a 7. ábra szemlélteti. Azok a társadalmi csoportok, melyek körében az idegenellenes (6. ábra), illetve az idegenbarát (7. ábra) attitűd kifejezetten alacsony, illetve magas, azt láthatjuk, hogy az előző évekhez hasonlóan leginkább a pártpreferencia, a lakóhely, az életkor, illetve az iskolai végzettség játszik fontos szerepet.

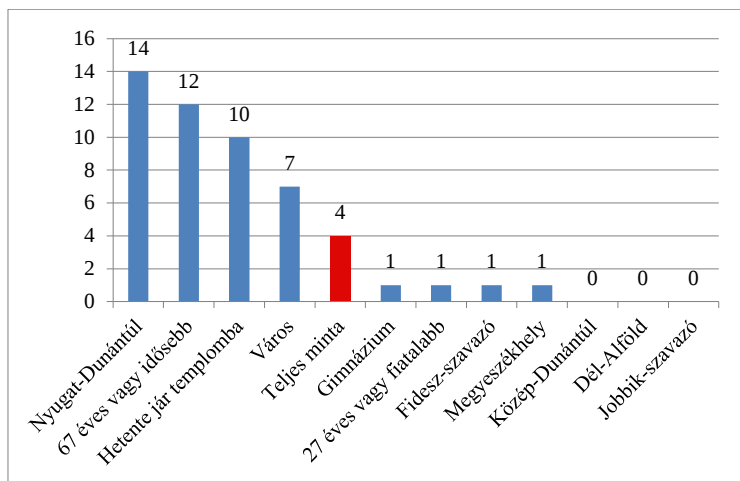
6. ábra Társadalmi csoportok, melyekben az idegenellenesek aránya az átlagosnál magasabb 2015 októberében (%)

Forrás: TÁRKI Omnibusz kutatások 2015 október

A 2015-ös adatok alapján azt mondhatjuk, hogy míg a Jobbik szavazók erősen, a Fidesz szavazók mérsékelten felülreprezentáltak; ugyanakkor az MSZP szavazók alulreprezentáltak voltak 2015 októberében az idegenellenesek között.

Továbbá, míg a Dél- vagy az Észak-Alföldön élők nagyobb valószínűséggel, a megyeszékhelyeken élők sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek idegenellenesek; ugyanakkor a Magyarország északi részén élők között kevésbé valószínű, hogy idegenellenes válaszadót találunk.

Az iskolai végzettség és az életkor is fontos szerepet játszik az idegenellenes vagy az idegenbarát attitűd kialakulásában. Hasonlóan más előítéletmérésekhez, az idegenellenesség esetén is elmondható, hogy a kevésbé képzettek — különösen az általános iskolai végzettséggel rendelkezők — nagyobb valószínűséggel idegenellenesek, mint a magasabban képzettek.

7.ábra Társadalmi csoportok, melyekben az idegenbarátok aránya az átlagnál magasabb 2015 októberében (%)

Forrás: TÁRKI Omnibusz kutatások 2015 október

Az idegenbarátok aránya 2015 októberében igen alacsony volt Magyarországon. Az átlagnál nagyobb valószínűséggel találtunk idegenbarátokat a Nyugat-Dunántúlon élők, a 67 éven felüliek, a rendszeresen templomba járók, illetve a városokban (de nem Budapesten) élők között.

Az idegenellenesség és idegenbarátság társadalmi bázisa

A továbbiakban az idegenekhez való viszony vizsgálata során a két szélső attitűd, az idegenellenesség és az idegenbarátság kialakulására ható tényezőket vizsgáljuk sokváltozós elemzéssel. (1. táblázat).

1.táblázat: Az idegenbarátság és idegenellenesség kialakulásának modellje (2015. április, július, október, 2016. január – egyesített file, N=3628, logisztikus regresszió, csak azoknak a független változóknak a feltüntetésével, amelyek legalább az egyik függő változóra szignifikánsan hatottak)

	Idegenbarátság pszeudo R-négyzet = 19 %		Idegenellenesség pszeudo R-négyzet = 7 %	
	Esély hányados	Szignifikancia szint	Esély hányados	Szignifikancia szint
Fidesz	0.21	0.000	1.54	0.000
Jobbik	0.14	0.000	2.43	0.000
MSZP	0.56	0.05		
Demokratikus Koalíció			0.46	0.002
Biztosan nem megy szavazni			1.83	0.000
Biztosan megy szavazni	1.56	0.02		
Nagyváros (me- gyeszékhely)	0.41	0.003	1.35	0.007
Észak-Magyaror- szág	0.29	0.003	0.55	0.006
Nyugat-Dunántúl	2.48	0.004		
Dél-Alföld	0.32	0.008		
Egyetem	3.48	0.002	0.39	0.001
Roma származás	1.85	0.05		
Kivándorolna	2.17	0.05		
Legfeljebb általá- nos iskolát végzet- tek			1.76	0.002
Szakmunkásképző			1.59	0.004
Április	1.55	0.03	1.40	0.001
2016. január	0.20	0.000	1.87	0.000
Templomba jár			0.69	0.000
Anyagi helyzeté- nek romlásától fél			1.26	0.05
18-28 éves	0.46	0.04		
65 - éves	0.58	0.04		

Az elemzésből kihagyott referenciakategóriák: régió: Közép-Magyarország, iskolai végzettség: felsőfokú szakképzettség, korcsoport: 65 év feletti.

Az idegenellenesség kialakulásának esélyét a legerősebben növeli (s egyszersmind az idegenbarátság megjelenését csökkenti):

- A jobboldali pártszimpátia, és e tekintetben azonosan viselkednek a radikális jobboldal (Jobbik) és a kormánypárt (Fidesz) támogatói. A baloldali pártok közül az MSZP szimpatizánsai körében az idegenbarátság, a DK szimpatizánsai között az idegenellenesség esélye alacsony. De azt, hogy nem csupán a politikai gondolkodás iránya, hanem a politikai aktivitás önmagában is számít, azt jelzi, hogy az idegenbarátság esélyét a szavazási hajlandóság, az idegenellenességét ennek hiánya növeli.
- A nagyvárosi közeg. A nagyváros az idegenellenesség melegegya, ahol az idegenbarátság hiányzik.

A mérlegelő magatartás magas esélyét sejteti, hogy Észak-Magyarországon egyik szélsőséges állásponttal sem azonosultak a válaszolók. Az előbbire nincs tetszetős magyarázatunk, ám az, hogy a Dél-Alföldön igen kicsi, a nyugat-dunántúliak körében magas az idegenbarátság kialakulásának esélye, talán azzal magyarázható, hogy a tömeges migráció leginkább a dél-alföldi régióban keresztül történt, ugyanakkor a nyugat-magyarországiak esetében kisebb volt az érintettség és nagyobb az ingázási tapasztalat.

Az idegenbarátság esélye az egyetemi végzettséggel rendelkezők között (és azok körében, akik ki akarnak vándorolni, illetve a roma származásúak esetében) magas, az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők között alacsony. Az iskolai végzettségnek ez a hatása korábbi elemzésekből jól ismert. Az egyetemi végzettség nyitottabb volta lehet esetleg a magyarázata a két kisebb társadalmi csoport esetében is az idegenbarátság nagyobb esélyének: talán aspirációik nyitottsága adhat magyarázatot az idegenekhez való szélsőségesen nyitott viszonyulásukra.

Ami a vizsgált időszak hatását illeti, látható, hogy az áprilisi kérdés idején dübörgő állami bünbakképzési kampány (s ugyanakkor a menedéket keresők ekkor még elenyésző száma) nem kedvezett a mérlegelő magatartásnak, ugyanakkor a kormány kvótaellenes harca és a második párizsi terroresemények megtették hatásukat, 2016 januárjára az idegenbarátság eltűnőben, az idegenellenesség tovább nő.

Az idegenbarátság sem a fiatalokra, sem az idősekre nem jellemző, az idegenellenesség megerősödésének esélyét növeli az anyagi helyzet romlásától való félelem, ezzel szemben a templomba járás csökkenti az idegenellenesség esélyét.

Bevándorlással kapcsolatos félelmek

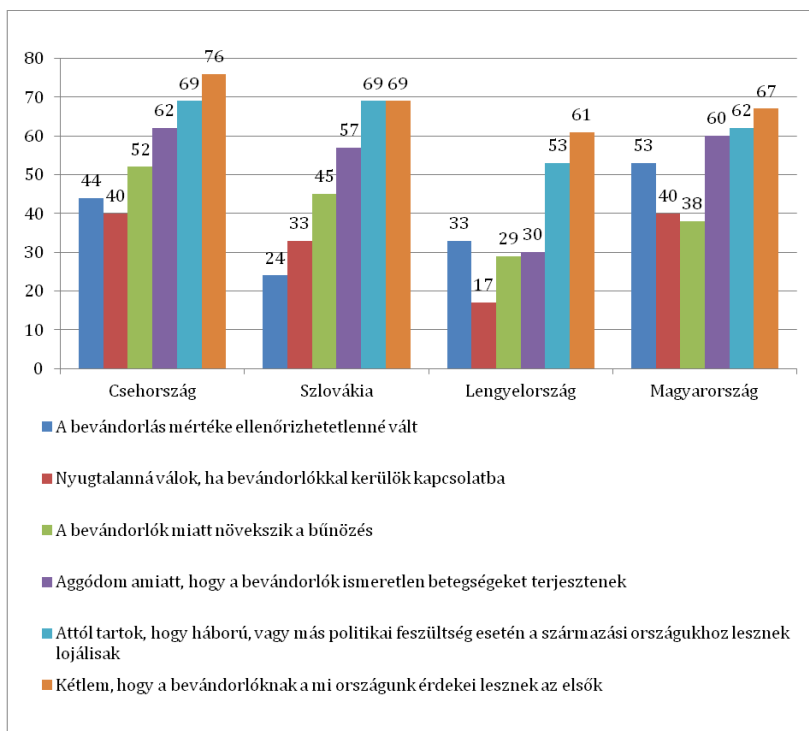
A következőkben azzal foglalkozunk, hogy a visegrádi országokban élők milyen félelmeket táplálnak a bevándorlókkal kapcsolatban, illetve hogy hogyan kapcsolódnak össze a bevándorlással és a menekültkérdéssel kapcsolatos különböző félelmek (elvontabb és konkrétabb) a jóléti sovinizmus egyes elemeivel.

Összesen nyolc állítás esetében kérdeztük a magyarok mellett a lengyel, szlovák és cseh lakosság véleményét, melyeket kiinduló hipotézisünk alapján a következő csoportokba osztottunk: inkább elvont, illetve konkrét félelmek, valamint az úgynevezett jóléti sovinizmussal (az a félelem, hogy a kisebbségi csoportoknak jutott szociális ellátások a jóléti rendszer egészét, azaz a többségi társadalmat veszélyeztetik) és a kulturális fenyegetettség érzetével kapcsolatos félelmek (2. táblázat).

2.táblázat A félelem és a jóléti sovinizmus elemei (2015)

A félelem elemei		A jóléti sovinizmus elemei
Inkább elvont félelem	Inkább konkrét félelem	
„Nyugtalanná válok, ha bevándorlókkal kerülök kapcsolatba.”	„A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés.”	„A bevándorlók olyan emberek elől veszik el a munkát, akik már régebb óta itt vannak.”
„A bevándorlás mértéke ellenőrizhetetlenné vált.”	„Aggódom amiatt, hogy a bevándorlók ismeretlen betegségeket terjesztenek.”	„Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése rossz irányba változtatja az életmódunkat.”
	„Attól tartok, hogy háború vagy más politikai feszültség esetén a származási országukhoz lesznek lojálisak.”	„Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedésével el fog veszni a mi saját kultúránk.”

A 8. ábra a négy országban mért eredményeket hasonlítja össze az elvont és a konkrét félelmek esetében.

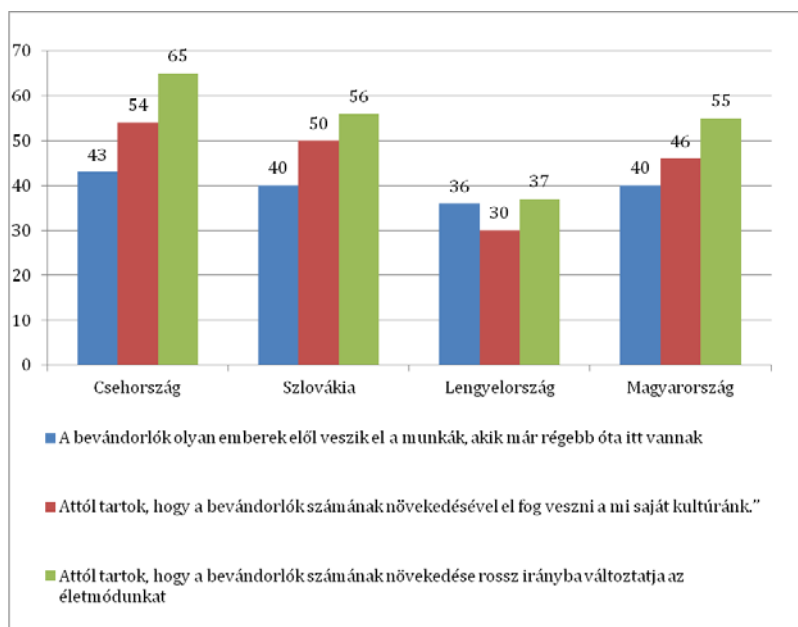

8. ábra A bevándorlókkal kapcsolatos elvont és konkrét félelmek Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországon és Magyarországon; azoknak az aránya, akik „teljes mértékben”, illetve „egyetértően” azzal, hogy...
(%)Forrás: CEORG adatfelvételek 2015.augusztus- október

Látható, hogy a félelem kifejezetten magasnak mondható mindegyik ország esetében, ami alól bizonyos tekintetben Lengyelország kivétel: a bevándorlás ellenőrizhetetlenségén kívül a lengyelek minden állítás esetében jóval kisebb mértékű félelmet mutattak. Legfőképpen pedig a bevándorlók nyugtalanító jelenlétével kapcsolatban igaz ez a különbség, hiszen kevesebb mint fele akkora az ezzel egyetértők aránya a lengyel válaszadók körében, mint Csehország, vagy Magyarország esetében.

Feltételezzük, hogy a Magyarországot kiemelten érintő 2015-ös menekültválsággal erősen összefügg, hogy minden második magyar válaszadó egyetértett azzal, hogy a bevándorlás mértéke ellenőrizhetetlenné vált az országban, ami a négy ország összehasonlításában a legmagasabb arány.

A jóléti sovinizmus mértékét gazdasági, kulturális és társadalmi szempontból is vizsgáljuk. (9. ábra)

9. ábra A jóléti sovinizmus különböző aspektusai Szlovákiában, Lengyelországon és Magyarországon; azoknak az aránya akik „teljes mértékben”, illetve „inkább” egyetértenek azzal, hogy... (% Forrás: TÁRKI Omnibusz (CEORG) 2015. október)

A jóléti sovinizmussal összekapcsolható félelem Csehországban a legmagasabb és Lengyelországban a legalacsonyabb, míg a szlovák és a magyar adatok hasonló eredményeket mutatnak. A három állítás fontossági sorrendje a vizsgált országokban megegyezik, mely alól ebben az esetben is Lengyelország a kivétel: míg itt az életmóddal

kapcsolatos fenyegetettség (azaz a társadalmi szempont) volt a legmagasabb, addig Magyarország, Szlovákia és Csehország esetében a munkaerőhiánnyal kapcsolatos fenyegetettség (azaz a gazdasági szempont) volt a legalacsonyabb mértékű.

Hogyan függnek össze az egyes bevándorlással kapcsolatos félelmek?

Annak ellenére, hogy kezdeti hipotézisünk szerint a félelelelemeket külön terveztük vizsgálni a jóléti sovinizmus elemeitől, az empirikus adatelemzés nem támasztotta alá ennek a két látens faktornak az elkülöníthetőségét.⁸

Második lépésben ezért főkomponens-elemzést végeztünk, melyet – az egyik félelmet mérő tétel elhagyása után („A bevándorlás mértéke ellenőrizhetetlenné vált”)⁹ – hét állításból állítottunk össze. A főkomponens-elemzés igazolta, hogy a vizsgált félelelelemek szorosan összefüggenek egymással; összességében a hét változatból képzett főkomponens jól leírja az érzékelt félelmet (a 7 elemet tartalmazó főkomponens által megmagyarázott szórás 69% volt). Az így létrehozott „félelem”-főkomponensen mindegyik változó erősen jelen van, az egyes tételek kommunalitását a függelék tartalmazza (lásd Függelék F2. táblázat).

Miután megbizonyosodtunk arról, hogy az elméleti koncepció¹⁰ és korábbi kutatási tapasztalatok alapján összeállított „félelemkérdések” erősen összefüggenek egymással (bár a félelemnek és a jóléti sovinizmusnak a különböző aspektusait mérjük), egy összevont mérőszámot (indexet) alkottunk, melynek értékei 0 és 7 között szóródnak,

⁸ A 9 állításra futatott faktorelemzés (ML) sem két, sem három látens faktor jelenlétét nem igazolta, még az alacsony kommunalitású tételek elhagyását követő elforgatás után sem. Az adatokból egyértelműen kirajzolódott, hogy „egy faktoron ül az összes változó”, és a faktorstruktúrák illeszkedései sem voltak megfelelőek.

⁹ A változót alacsony kommunalitása miatt (0,24) voltunk kénytelenek kihagyni a elemzésből, mivel ez az alacsony érték azt jelzi, hogy ebben az esetben az eredeti mért változó információtartalmát a főkomponenssel nem sikerült jól megragadni.

¹⁰ A konkrét kérdéseket a CEORG kutatási együttműködés keretében dolgozták ki a kutatócsoport tagjai.

ahol a kisebb érték a kisebb félelmet, a nagyobb érték pedig a nagyobb mértékű félelmet jelenti.¹¹ Az összetett „félelemérzet” átlaga azok körében, akik mind a hét kérdésre válaszoltak, 3,7 volt, hangsúlyozva, hogy csak azokat a válaszokat tartalmazza az index, akik a hatos skálán a „határozottan egyetért” illetve az „egyetért” válaszokat jelölték meg. Az inkább egyetértőket – a válaszkategóriák „ferde” megoszlása miatt — nem számoltuk bele (ld. Függelék 1. táblázat).

A Függelékben található F3. táblázat tartalmazza a „félelemin-dex” átlagait (és a hozzájuk tartozó szórásokat) a legfontosabb magyarázó változók szerint. Az érzékelt félelem összetett mutatójának átlagelemzésekből levont tanulságait a következőkben foglaljuk össze.

Szocio-demográfiai háttér

A szocio-demográfiai alapváltozók közül legerőteljesebb összefüggést a kérdezett lakóhelyének földrajzi helyzete (régió) mutat a perciált félelemre. Azokban a régiókban élők, ahol a kérdezés előtti időszakban nagy eséllyel fordultak elő menekültek, az átlagosnál magasabb szintű félelmet érzékeltek (Közép-Magyarország, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl¹²), míg azokban a régiókban, ahol a menekültek előfordulása ritkább volt (Nyugat-Dunántúl, Észak-Alföld), a menekültekkel kapcsolatban érzékelt félelem az országos átlag alatt maradt. Az, hogy a válaszadó milyen településtípuson él, nem mutatott szignifikáns összefüggést az összetett félelemmutatóval. Annyi azonban elmondható, hogy a Budapesten élők az átlagot meghaladó mértékben érzékeltek félelmet.

A regionális hatás mellett érdemes megemlíteni az iskolai végzettség és egyes korcsoportok hatását. A magasabb iskolai végzettség — a kisebbség-többség viszonyát feltáró attitűdkutatásoknál megszokott módon — alacsonyabb félelemszinttel (egyetemet vég-

¹¹ Az összevont mérőszámot csak azon válaszadók esetében számoltunk, akik mind a 7 vizsgált kérdésre tartalmi választ adtak, ezáltal 753 főre csökkent az elemszám.

¹² Ez az első ránézésre talán meglepő kiugró érték talán összefüggésben lehet az augusztus elején bejelentett Martonfára (Baranya megye) és Sormásra (Zala megye) tervezett két ideiglenes befogadó állomás hírével.

zettek átlaga: 2,9), míg az alacsonyabb iskolai végzettség az átlagost jelentősen meghaladó félelemszinttel jár együtt (legfeljebb nyolc általánost végzetek átlaga: 3,9 és szakmunkásképzőt végzetek: 4,0). Az összetett félelemmutató esetében nemek szerint is szignifikáns eltérést találtunk: a nők a férfiaknál átlagosan magasabb félelmet érzékeltek (3,9 vs. 3,5-ös átlagok).

Politikai részvétel és pártpreferencia

A politikai aktivitással kapcsolatban elmondható egyrészt, hogy magasabb a félelemérzet azok körében, akik biztosan nem mennének el szavazni (4,4); másrészt a pártpreferenciát vizsgálva elmondható, hogy azok, akik nem árulják el, hogy melyik pártra szavaznának, az átlagnál jelentősen kisebb szintű félelmet érzékeltek 2015 őszén (2,9). Továbbá a Fidesz, illetve a Jobbik szimpatizánsainak bevándorlókkel kapcsolatos félelmei az átlagost jelentősen meghaladják (4,3, illetve 4,4). Az ellenzéki pártok közül – alacsony támogatottságuk miatt – egyedül az MSZP-szimpatizánsokra vonatkozóan rendelkezünk értékelhető mennyiségű adattal: a legnagyobb baloldali párt szimpatizánsainak bevándorlással kapcsolatos félelmeit az átlagnál jelentősen alacsonyabbnak mértük (3,0).

A „társas érintkezések” hatása

A tanulmány elején már érintettük a társadalmi távolság kérdését és a kontaktusok szerepét¹³ a kisebbség és többség közötti interakcióban. Az elemzett kérdőívben kétféleképpen mértük azt, hogy a kérdezettnek van-e kapcsolata valamilyen migráns csoporttal. Érdekes módon a kétféle típusú érintkezés ellentétes irányban, és azonos módon hatott az idegenellenesség különböző mutatóira. Míg azok a válaszadók, akik találkoztak a kérdezést megelőző 12 hónapban Magyarországon menekülővel, menekülttel vagy bevándorlóval, nemcsak az átlagosnál jelentősen nagyobb arányban voltak

¹³ A kontaktus hipotézisről lásd részletesen Allport, Gordon W.: *Az előítélet...*, i.m., 1957

elutasítóak¹⁴ a menekültekkel kapcsolatban, hanem az általuk érzékelt félelem is átlagosnál magasabb szintű volt.

Ugyanakkor azok, akik ismernek személyesen bármilyen migráns személyt, az átlag által érzékelt összesített félelemértékhez képest (3,7) kevesebb, mint fele akkora arányban (1,7) érzékelték félelmet, azaz a 7 különböző félelemmel kapcsolatos állítás közül átlagosan kevesebb mint két esetben nyilvánították ki határozott egyetértésüket. Ez azt mutatja, hogy ezen a reprezentatív mintán – hasonlóan korábbi, még nagyobb mintán végzett kutatási eredményeinkhez¹⁵ – is igazolódott a kontaktus hipotézisnek az a feltételezése, hogy a személyes ismeretség csökkenti az érzékelt idegenellenességet, akár társadalmi távolságon, akár a perciált félelmen keresztül mérjük.

Összegzés

Az előzőekben a magyarországi idegenellenességet két fontos szempont alapján mutattuk be: a tanulmány első részében azt vizsgáltuk, hogy hogyan alakult az idegenbarátok, a mérlegelők, illetve az idegenellenesek aránya 1992 és 2015 között, és hogyan viszonyulnak ezek az eredmények a Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában – azonos módszertannal és kérdésekkel – mért adatokhoz. Látható, hogy 2012 óta az idegenellenesség stabilan magasnak mondható Magyarországon, és a nyíltan idegenellenesek aránya a 2016-os év elején elérte az eddigi csúcspontját: legutóbbi mérésünk szerint Magyarországon minden második megkérdezett tekinthető idegenellenesnek. Az idegenellenesek mindenkor társadalmi bázisa időben nagy változatlanságot mutat: leginkább a társadalom „vesztes” csoportjába tartozók válnak idegenellenessé, hangsúlyozzuk továbbá a politikából kiábrándultak fokozott jelenlétét is az idegenellenesek körében.

¹⁴ Ld. erről részletesen: Bernáth Anikó – Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka: „Attitudes towards refugees, asylum seekers and migrants”, i.m., 2015.

¹⁵ 2011-ben 3000 fős mintán végeztünk hasonló elemzéseket. Ld. erről részletesen: Sik-Simonovits (2012) és Simonovits Bori – Szalai Boglárka: *Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon*, i.m., 2013. és Dencső Blanka – Sik Endre: *Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon*, i.m., 2007.

A tanulmányunk második részében a bevándorlással kapcsolatos különböző félelemtípusokat mutattuk be, és ezek rendszerbeszerveződését vizsgáltuk különböző dimenziócsökkentő eljárásokkal. A faktorelemzés kudarca és a főkomponens-elemzés sikere rámutatott, hogy a nyílt társadalom eszméjének elutasítása, melyben a bűnbak-képzés központi helyet foglal el, valamint a félelmekkel átitatott jóléti sovinizmus különböző elemei egymáshoz szorosan kapcsolódnak, és az emberek fejében nehezen szétválasztható fogalmak. A bevándorlással kapcsolatos félelmeket javarészt ugyanazok a társadalmi-demográfiai változók magyarázzák (iskolai végzettség, regionális különbségek, életkor), mint az idegenellenességet, a legfontosabb különbség a nemek és a pártpreferenciák mentén ragadható meg. Míg a kérdezettek neme sem az idegenellenesség, sem az idegenbarátság kialakulásának esélyét nem befolyásolja, addig az összetett félelemmutató esetében a nők a férfiaknál átlagosan magasabb félelmet érzékeltek, és ez különösen igaz az aggodalommal kapcsolatos kérdések esetében. Pártpreferenciák tekintetében elmondható, hogy az MSZP-s lét csökkenti az idegenbarátság kialakulásának esélyét (sokváltozós modell), ugyanakkor a szocialista szavazók átlag alatti mértékben érzékelték a bevándorlással kapcsolatos félelmeket 2015 őszén. A politikától távol maradók kiábrándultsága viszont mind az idegenellenesség, mind a bevándorlással kapcsolatos félelmek kialakulásának az esélyét növeli.

Felhasznált irodalom

Allport, Gordon W.: *Az előítélet*. Budapest, Gondolat, 1957.

Bernát Anikó – Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka: „Attitudes towards refugees, asylum seekers and migrants”. Budapest, Társi, 2015.

http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20151203_refugee.pdf

Bernáth Gábor – Messing Vera: Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. In: *Médiakutató*, 2015. tél. <http://www.socio.mta.hu/bernath-gabor-messing-vera-2015-bedaralva>

Dencső Blanka – Sik Endre: Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon. In: *Educatio*, 2007, 1. szám, 50-66.

<http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-756/tpubl-a-756.pdf>

Fábián Zoltán – Sik Endre: Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: Andorka et al. (szerk.): *Társadalmi Riport 1996*. Budapest, TÁRKI, 1996, 381-413.

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a895.pdf>

Sik Endre – Simonovits Bori: Migráns esélyek és tapasztalatok. Tárki, Budapest, 2012.

http://www.tarki.hu/hu/research/migrants/tarki_eia_tanulmanyok_2011.pdf

Sik Endre – Szeidl Blanka: Az idegenellenesség alakulása Magyarországon. In: *Credo*, 2015, 4. szám

Simonovits Bori – Szalai Boglárka: Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. In: *Magyar Tudomány*, 2013, 3. szám, 251-262. <http://www.matud.iif.hu/2013/03/03.htm>

MIGRÁCIÓ – FÉLELMEK ÉS TRENDEK

Függelék

F1. táblázat: A félelmet mérő kérdéssor alapmegoszlásai %-ban (N=1003)

	Egyáltalán nem ért egyet	Nem ért egyet	Inkább nem ért egyet	Inkább egyetért	Egyet-ért	Teljes mértékben egyetért	Nem válaszol	Nem tudja	Összesen
a. A bevándorlás mértéke Magyarországon ellenőrizhetetlenné vált.	3	8	13	19	22	31	0	3	100
b. A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés Magyarországon.	7	9	15	24	18	20	0	8	100
c. A bevándorlók olyan emberek elől veszik el a munkát, akik már régebb óta itt élnek.	9	10	15	21	16	24	0	5	100
d. Nyugtalanná válok, ha bevándorlókkal kerülök kapcsolatba.	11	9	12	17	17	22	1	11	100

e. Aggódom amiatt, hogy a bevándorlók ismeretlen betegségeket terjeszthetnek.	4	8	9	19	19	41	0	1	100
f. Attól tartok, hogy háború vagy más politikai feszültség esetén a bevándorlók a származási országukhoz lesznek inkább lojálisak.	2	5	8	19	24	38	0	5	100
g. Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése rossz irányba változtatja az életmódunkat.	4	6	11	21	22	33	0	3	100
i. Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése miatt el fog veszni a mi saját kultúránk.	8	10	13	19	20	26	0	5	100

F2. táblázat: A főkomponens-elemzésbe bevont változók kommunalitásai

	kommunalitás
b. A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés Magyarországon.	0,708
c. A bevándorlók olyan emberek előtt veszik el a munkát, akik már régebb óta itt élnek.	0,661
d. Nyugtalanná válok, ha bevándorlókka kerülök kapcsolatba.	0,610
e. Aggódom amiatt, hogy a bevándorlók ismeretlen betegségeket terjeszthetnek.	0,744
f. Attól tartok, hogy háború, vagy más politikai feszültség esetén a bevándorlók a származási országukhoz lesznek inkább lojálisak.	0,663
g. Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése rossz irányba változtatja az életmódunkat.	0,768
i. Attól tartok, hogy a bevándorlók számának növekedése miatt el fog veszni a mi saját kultúránk.	0,687

Függelék F3 táblázat: Félelemindex (0-7) átlaga és szórása kiemelt társadalmi-demográfiai jellemzők szerint

	N	Átlag	Szórás
Összesen	753	3,68	2,71
Iskolai végzettség			
Legfeljebb 8 általános	157	3,88	2,70
Szakt munkás képző	218	4,03	2,64
Érettségi	236	3,68	2,73
Felsőfokú végzettség	141	2,92	2,68
Szign (F próba)	5,33 (0,001) **		
Korcsopottok			
18-27 éves	103	3,5	2,7
28-37 éves	137	4,0	2,7
38-47 éves	140	4,1	2,8
48-57 éves	132	3,5	2,7
58-67 éves	138	3,2	2,7
68-77 éves	73	3,6	2,6
77 éves	(30)	4,3	2,5

	N	Átlag	Szórás
Összesen	753	3,68	2,71
Szign (F próba)	2,16 (0,045)*		
Kérdezett neme:			
Férfi	353	3,5	2,7
Nő	400	3,9	2,7
Szign (F próba)	4,509 (0,034)*		
Ismer-e Ön személyesen menekülőt, menekültet vagy bevándorlót?			
Igen	28	1,7	2,1
Nem	725	3,8	2,7
Szign (F próba)	15,578 (0,000)***		
Találkozott-e az elmúlt 12 hónapban Magyarországon menekülővel, menekülttel vagy bevándorlóval?			
Igen	212	4,3	2,8
Nem	541	3,5	2,6
Szign (F próba)	13,303 (0,000)***		

Régió			
Közép-Magyarország	242	3,9	2,9
Közép-Dunántúl	84	3,4	2,7
Nyugat-Dunántúl	79	2,4	2,8
Dél-Dunántúl	60	4,3	2,2
Észak-Magyarország	78	4,0	2,2
Észak-Alföld	101	3,2	2,6
Dél-Alföld	109	4,2	2,6
Szign (F próba)	5,660 (0,000) ***		
Település típusa			
Budapest	133	4,1	2,4
Megyeszékhely	273	3,4	2,8
Város	209	3,8	2,6
Község	138	3,7	3,0
Szign (F próba)	2,192 (0,088)		

Melyik pártra szavazna, ha most vasárnap parlamenti választások lennének?			
FIDESZ - KDNP	224	4,3	2,6
MSZP, Magyar Szocialista Párt	56	3,0	2,9
Jobbik Magyarországért Mozgalom	102	4,4	2,7
Megtagadja a választ	110	2,9	2,7
Nem tudja	206	3,7	2,6
Szign (F próba)	7,21 (0,000) ***		
Elmenne-e szavazni, ha most vasárnap parlamenti választások lennének?			
Biztosan elmenne szavazni	324	3,9	2,8
Valószínűleg elmenne	232	3,1	2,6
Valószínűleg nem menne el	54	3,8	2,6
Biztosan nem menne el szavazni	120	4,4	2,6
Nem tudja, nincs határozott véleménye	(19)	3,2	3,2
Szign (F próba)	7,75 (0,000) ***		

(): 30 fő alatti elemszám

*-gal jelölve az F próba szerint szignifikáns összefüggések ($p < 0,05$)

** -gal jelölve az F próba szerint szignifikáns összefüggések ($p < 0,01$)

***-gal jelölve az F próba szerint szignifikáns összefüggések ($p < 0,001$)